

OILAVIY TIZIMDA SHAXS PSIXOLOGIK SEPARATSIYASINING NAMOYON BO'LISHI

Sh.X.Kadirova¹

Mas'ul muallif: Kadirova Shaxina Xikmatovna, Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti mustaqil izlanuvchi.

Accepted: 19 Sentabr 2026

Published: 19 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Kadirova, S. X. OILAVIY TIZIMDA SHAXS PSIXOLOGIK SEPARATSIYASINING NAMOYON BO'LISHI / S. X. Kadirova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 367–369.

1. Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada shaxsning psixologik separatsiyasi va uning oilaviy munosabatlar tizimidagi o'rni yoritilgan. Unda psixologik separatsiyaning mazmun-mohiyati, shakllanish xususiyatlari hamda shaxsning mustaqilligi va oilaviy yaqinlikni uyg'unlashtirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, psixologik separatsiya va individuatsiya masalalariga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar, jumladan J. Robertson, P. Blos, K. Yung va M. Bouenning qarashlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot doirasida shaxsning oilaviy holati bilan psixologik separatsiya jarayoni o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasiga e'tibor qaratilgan. Maqolada psixologik separatsiyaning shaxsning avtonomligi, mustaqil qaror qabul qilishi, shaxsiy chegaralarni belgilashi va oilaviy munosabatlarda o'zligini saqlab qolishidagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: psixologik separatsiya, oila, oilaviy munosabatlar, oilaviy holat, individuatsiya, psixologik avtonomiya, shaxsiy chegaralar, mustaqillik, emotsional yaqinlik.

ПРОЯВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЕПАРАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СЕМЕЙНОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация. В статье рассматривается психологическая сепарация личности и её роль в системе семейных отношений. Раскрывается содержание психологической сепарации, особенности её формирования и значение в обеспечении баланса между личной автономией и эмоциональной близостью в семье. Анализируются основные научно-теоретические подходы к проблеме психологической сепарации и индивидуации, в том числе взгляды Дж. Робертсон, П. Блоса, К. Юнга и М. Боуэна. Особое внимание уделяется взаимосвязи психологической сепарации с семейным положением личности. В статье обосновывается значение психологической сепарации в развитии самостоятельности, способности принимать собственные решения, устанавливать личные границы и сохранять индивидуальность в семейных отношениях.

Ключевые слова: психологическая сепарация, семья, семейные отношения, семейное положение, индивидуация, психологическая автономия, личные границы, самостоятельность, эмоциональная близость.

THE MANIFESTATION OF PSYCHOLOGICAL SEPARATION OF THE INDIVIDUAL WITHIN THE FAMILY SYSTEM

Abstract. The article examines psychological separation of the individual and its role in the system of family relationships. It discusses the meaning of psychological separation, the characteristics of its development, and its importance in maintaining a balance between personal autonomy and emotional closeness within the family. The study reviews major theoretical approaches to psychological separation and individuation, including the perspectives of J. Robertson, P. Blos, C. Jung, and M. Bowen. Particular attention is given to the relationship between psychological separation and an individual's family status. The article emphasizes the importance of psychological separation in developing independence, making personal decisions, establishing personal boundaries, and maintaining individuality within family relationships.

Keywords: psychological separation, family, family relationships, family status, individuation, psychological autonomy, personal boundaries, independence, emotional closeness.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda shaxsning mustaqil hayotga tayyorlanishi, o'z qarorlarini qabul qilishi va oilaviy munosabatlarda o'zligini saqlab qolishi muhim psixologik masalalardan biri hisoblanadi. Insonning shaxs sifatida shakllanish jarayoni, avvalo, u mansub bo'lgan oilaviy tizim bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarning mazmuni uning mustaqillikka intilishi, o'ziga bo'lgan munosabati, mas'uliyatni his qilishi hamda ijtimoiy munosabatlarni qurish xususiyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, shaxsning oilaviy tizimdagi o'rnini saqlagan holda psixologik jihatdan mustaqillikka erishishi masalasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Psixologik separatsiya - shaxsning ota-onasi va oilaviy tizim bilan mavjud emotsional aloqalarni saqlab qolgan holda, o'zining mustaqil "Men"ini shakllantirishi, qaror

va xatti-harakatlarini mustaqil boshqarishi, shaxsiy chegaralarini belgilashi hamda hayotiy qarashlari va mas'uliyatini o'z zimmasiga olishi bilan ifodalanadigan rivojlanish jarayonidir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. P. Blos psixologik separatsiyani o'smirlik davrida yuzaga keladigan "ikkinchi individuatsiya jarayoni" sifatida izohlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, bola dastlabki rivojlanish bosqichida ota-onaga nisbatan shakllangan psixologik bog'liqlikdan asta-sekin chiqib, o'smirlik davrida mustaqil shaxs sifatida shakllanishga intiladi. Bu jarayonda ota-onadan jismoniy uzoqlashish emas, balki ichki, emotsional va psixologik jihatdan mustaqil "Men"ning shakllanishi muhim hisoblanadi [1].

J.A. Hoffman psixologik separatsiyani o'smirning ota-onasidan mustaqil shaxs sifatida ajralib borishi bilan bog'laydi. U psixologik separatsiyaning funksional, emotsional, konfliktli va attitudinal (munosabatga oid) mustaqillik kabi jihatlarini ajratib ko'rsatgan. Olimning yondashuvida separatsiya ota-onadan aloqani uzish emas, balki shaxsning o'z qarorlari, hissiy kechinmalari, qarashlari va kundalik faoliyatini tobora mustaqil boshqarish qobiliyatini rivojlantirishni anglatadi [2].

Beyers va hamkorlari separatsiya va individuatsiyani bir-biriga yaqin, ammo aynan bir xil bo'lmagan rivojlanish jarayonlari sifatida ko'rib chiqadilar. Ularning yondashuvida separatsiya ota-onadan munosabatlarni butunlay uzish emas, balki shaxsning o'zligini shakllantirishi, ota-onaga haddan tashqari bog'liqlikni kamaytirishi va o'z qarashlari hamda hayotiy pozitsiyasini mustaqil ravishda shakllantirishi bilan tavsiflanadi [3].

Zamonaviy tadqiqotlarda ham psixologik separatsiya ota-onadan begonalashish yoki emotsional uzilish bilan tenglashtirilmasligi ta'kidlanadi. Xususan, separatsiya jarayonida shaxs ota-onasiga bo'lgan emotsional aloqani saqlab qolgan holda, ularga nisbatan mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish va o'z hayotini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli psixologik separatsiyani oilaviy munosabatlarning buzilishi emas, balki ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarning yangi, yanada yetuk shaklga o'tishi sifatida tushunish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot metodologiyasi. J. Robertson bolaning ota-onadan ajralishi jarayonida kuzatiladigan emotsional reaksiyalarni uch bosqichga ajratadi. Dastlabki bosqichda bola ajralishga faol qarshilik ko'rsatib, yig'i, bezovtalik va ota-onani izlash kabi norozilik reaksiyalarini namoyon etadi. Keyingi bosqichda norozilikning kuchi pasayib, bola tushkunlik, befarqlik va apatiyaga yaqin holatga o'tadi. Uchinchi bosqichda esa bola tashqi jihatdan ajralishga moslashgandek ko'rinishi mumkin, biroq ota-ona bilan qayta uchrashganda avvalgi emotsional yaqinlik va bog'lanishning susaygani kuzatiladi. Robertsonning ushbu kuzatuvlari bolani ota-onadan ajratishning psixologik oqibatlarini chuqurroq anglashga xizmat qilgan hamda pediatriya va bolalar parvarishi amaliyotida ota-onaning bola hayotidagi uzluksiz ishtirokini ta'minlashga qaratilgan yondashuvlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan.

P. Blos M. Mahlerning separatsiya-individuatsiya haqidagi qarashlarini davom ettirib, o'smirlik davrida kechadigan "ikkinchi individuatsiya" jarayonini nazariy jihatdan asoslagan. Uning fikricha, mazkur davrda shaxs bolalik davrida shakllangan ota-ona obrazlariga bo'lgan haddan tashqari psixologik bog'liqlikni qayta ko'rib chiqib, nisbatan mustaqil identifikatsiyaga erisha boshlaydi. O'smir asta-sekin ota-onani ideallashtirishdan voz kechadi, o'zining mustaqil qarashlari va hayotiy pozitsiyasini shakllantiradi. Natijada shaxsning ichki yaxlitligi, avtonomligi va "Men" tuzilmasining mustahkamlanishi uchun psixologik zamin yaratiladi.

P. Blos konsepsiyasida o'smirlikdagi separatsiya ota-onadan butunlay uzilish sifatida emas, balki ular bilan mavjud emotsional munosabatlarning qayta tashkil etilishi sifatida talqin qilinadi. Ushbu davrda tengdoshlar va romantik munosabatlarning ahamiyati ortib, shaxsning yaqinlik va mustaqillik o'rtasidagi muvozanatni shakllantirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-ona bilan munosabatlarni qayta baholash orqali shaxs ilgari tashqi manbaga bog'liq bo'lgan ayrim psixologik funksiyalarni ichki resurslar hisobiga amalga oshirishni o'rganadi. Shu jihatdan, Blosning qarashlari o'smirlik va yoshlik davridagi mustaqillikka intilish, identifikatsiya va emotsional qayta tuzilish jarayonlarini tushuntirishda muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi [1].

K. Yungning individualizatsiya konsepsiyasida shaxsning rivojlanishi uning o'ziga xos va yaxlit "Men"ni shakllantirishi bilan bog'lanadi. Individualizatsiya insonning ongli tajribasi bilan bir qatorda ongsiz psixik mazmunlarini ham anglash va ularni shaxsiy hayot tizimiga uyg'unlashtirish jarayonini anglatadi. Yung shaxsning ijtimoiy muhit tomonidan berilgan rollar va "Persona" bilan haddan tashqari identifikatsiyalanishi uning haqiqiy individualligini cheklashi mumkinligini ta'kidlaydi. Shu sababli individualizatsiya jarayonida shaxs o'zining ong ostida mavjud bo'lgan turli psixik mazmunlarni anglab, ularni yagona psixologik tizimga integratsiyalashi zarur.

Yung yondashuvida individuallikning shakllanishi ong va ongsiz jarayonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir orqali amalga oshadi. Shaxs o'zining ijtimoiy rollari, ichki ziddiyatlari, "Soya"si va boshqa arxetipik mazmunlarini anglash orqali o'z psixikasining ilgari qabul qilinmagan jihatlarini integratsiyalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, individuizatsiya jamiyatdan yoki yaqin munosabatlardan uzilish emas, balki shaxsning o'zligini saqlagan holda turli psixologik jihatlarini muvofiqlashtirish va yaxlit "Men"ni shakllantirish jarayonidir.

M. Bouenning oilaviy tizimlar nazariyasida psixologik mustaqillik masalasi "Men"ning differentsiatsiyasi tushunchasi orqali yoritiladi. Differentsiatsiya shaxsning yaqin munosabatlar tizimida bo'la turib, o'z qarashlari, qadriyatlari va hissiy kechinmalarini boshqalarning ta'siridan nisbatan mustaqil ravishda anglash va boshqarish qobiliyatini ifodalaydi. Yuqori darajada differentsiyalangan shaxs oilaviy yaqinlikni saqlagan holda o'z individualligini yo'qotmaydi, qaror qabul qilishda esa faqat emotsional impuls bilan emas, balki ongli va mantiqiy mulohazalar asosida harakat qiladi.

Bouen nazariyasiga ko'ra, differentsiatsiya darajasi past bo'lgan shaxs oilaviy emotsional tizim ta'siriga tez berilishi yoki aksincha, munosabatlardagi kuchli emotsional zo'riqishni kamaytirish maqsadida haddan tashqari masofa saqlashi mumkin. Bunday holatda shaxsning mustaqil pozitsiyasi oilaviy xavotir va hissiy bosim ta'sirida zaiflashadi. Differentsiatsiya darajasi yuqori bo'lgan shaxs esa emotsional yaqinlikni saqlagan holda o'zining mustaqil fikrlashi va xulq-

atvorini boshqarish qobiliyatini saqlab qoladi [3].

Tahlil va natijalar. Sinaluvchilarimizni oilaviy ahvoliga ko'ra 3ta guruhga ya'ni oilalilar, turmush qurmaganlar, ajrashganlarga ajratdik hamda Kruskal Uollis mezonini asosida o'zaro solishtiruvni amalga oshirdik va separatsiya darajasini aniqlash so'rovnoma natijalarida ishonchli farqlar kuzatdik ($H=5,909$; $r=0,05$). Unga ko'ra ajrashgan sinaluvchilarimizda 317,51 natija bilan separatsiya yuqoriligi, oilali sinaluvchilarimizda 290,43 natija bilan separatsiya o'rtaligi, turmush qurmagan sinaluvchilarimizda 275,92 natija bilan separatsiya pastligini guvohi bo'ldik (1-rasm).

1-rasm. Sinaluvchilarimizning oilaviy holatiga ko'ra separatsiya darajasi shkalasi natijalar ko'rsatkichi

Ajrashgan insonlarda turmush tarzi o'zgarishi, shaxsiy va ba'zi hollarda oilaning boshqa a'zolari uchun ma'suliyatni oshishi, yangi mustaqil hayotga o'tish, turli muammolarning vujudga kelishi separatsiya darajasining dinamik o'zgarishiga sabab bo'lish ehtimoli mavjud. Bunday toifadagi insonlar endi o'zlariga suyanishlariga, ishonishlariga, o'zlari qaror qabul qilishlari va qarorlarining natijalariga javob berishlariga to'g'ri keladi. Ijtimoiy rollar o'zgarishi, hayotiy zarur vazifalarni yakka holda bajarish ichki resurslarni kuchayishiga va bu o'z-o'zidan separatsiya darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Inqirozli vaziyatlar, jamiyat a'zolari tomonidan bildiriladigan tanqidlar insonning "Men"ini yanada mustahkamlanishiga, kuchayishiga, boshqa insonlarga ehtiyojini pasayishiga olib keladi.

Turmush qurmagan sinaluvchilarimizda separatsiya ya'ni oilaviy tizimdan, ota-onadan emotsional, ijtimoiy ajralish darajasi pastligini guvohi bo'ldik. Bunga mental xususiyatimizdan kelib chiqqan holda turmush qurmagan yoshlar ota-onalari bilan birga yashashlari va ularga so'zsiz bo'ysunishlari misol bo'lishi mumkin. Tarbiyamizga ko'ra ota-onani fikrini bo'ymasdan eshitish, ular bildirayotgan fikrlarga quloq solish, gap qaytarmaslik ham mustaqil fikrni bildirishdagi cheklavlarni va separatsiya darajasini past bo'lishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari turmush o'rtoq, ota-ona statusi, ijtimoiy rolining hali bajarilmagani qaror qabul qilishdagi noaniqliklar, ikkilanishlar, hayotiy mustaqillik hissini pastligi, oilaviy ma'suliyatning sustligi, moliyaviy erkinlik sabab ham separatsiya darajasi past bo'lishi mumkin. Turmush qurish ota-onadan alohida yashash, eng kamida oilasi uchun moliyaviy, ijtimoiy ma'suliyatni qabul qilish, qaror qabul qilish, hayotiy tajribani talab qiladi va bu ijtimoiy, emotsional mustaqillikni rivojlantiradi. Oila qurmagan insonlar ko'pincha ota-onasiga bog'langan, hissiy, kognitiv yaqin bo'ladi. Ko'pincha qaror qabul qilishda ota-onasini fikriga suyanadi, emotsionalari bilan o'rtoqlashadi, muammolarini yechishda yordam kutishadi.

Xulosa va takliflar. O'tkazilgan nazariy tahlil va empirik tadqiqot natijalari psixologik separatsiya shaxsning oilaviy munosabatlar tizimida mustaqillikni shakllantirishi, o'z "Men"ini saqlab qolishi hamda emotsional yaqinlik va avtonomiya o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashida muhim psixologik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Psixologik separatsiya ota-onadan yoki oilaviy tizimdan butunlay uzilish emas, balki shaxsning mustaqil fikrlashi, qaror qabul qilishi, shaxsiy chegaralarini belgilashi va o'z hayoti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi bilan bog'liq jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Olingan natijalar oilaviy holat bilan psixologik separatsiya o'rtasida muayyan bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Ajrashgan sinaluvchilarda separatsiya darajasining yuqoriligi mustaqil hayot tajribasi, oilaviy munosabatlarning qayta tashkil etilishi va shaxsning o'z hayotiy qarorlariga bo'lgan mas'uliyatining ortishi bilan izohlanishi mumkin. Oilali sinaluvchilarda separatsiyaning o'rtacha darajada namoyon bo'lishi esa bir tomondan shaxsiy mustaqillikni saqlash, ikkinchi tomondan oilaviy yaqinlik va o'zaro bog'liqlikni ta'minlash zarurati bilan bog'liq bo'lishi ehtimol. Turmush qurmagan sinaluvchilarda separatsiya ko'rsatkichlarining nisbatan pastligi esa ota-ona oilasi bilan mavjud emotsional va ijtimoiy bog'liqlikning saqlanib qolishi hamda mustaqil oilaviy hayot tajribasining shakllanmaganligi bilan izohlanishi mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari psixologik separatsiya darajasini baholashda shaxsning individual xususiyatlari bilan bir qatorda uning oilaviy holatini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Psixologik separatsiyaning optimal darajasi oilaviy munosabatlarni inkor etmagan holda shaxsning avtonomligi, mustaqil qaror qabul qilishi va o'zligini saqlab qolishiga imkon beruvchi muvozanatli holat sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Blos, P. The Second Individuation Process of Adolescence. The Psychoanalytic Study of the Child, 22, 162–186. DOI: 10.1080/00797308.1967.11822595.
- [2] Hoffman, J. A. Psychological Separation of Late Adolescents from Their Parents. Journal of Counseling Psychology, 31(2), 170–178. DOI: 10.1037/0022-0167.31.2.170.
- [3] Beyers, W., Goossens, L., Van Calster, B., Duriez, B. An Alternative Interpretation of the Separation-Individuation Process in Adolescence: Examination of the Delineation of the Two Processes. Journal of Adolescence, 2005y. 28(1), 89–106. DOI: 10.1016/j.adolescence.2004.07.003.
- [4] Shulman, S., & Rubinroth, C. I. (1987). The Second Individuation Process in Handicapped Adolescents. Journal of Adolescence, 10(4), 373–384.
- [5] Юнг, К. Г. The Archetypes and the Collective Unconscious / К. Г. Юнг; пер. с англ. П. Ф. К. Халла. — Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981. — 470 с. — (Collected Works of C. G. Jung; Vol. 9, Part 1). — ISBN 978-0-691-01833-1.
- [6] Блос, П. On adolescence: A psychoanalytic interpretation / П. Блос. — New York: Free Press, 1962. — 304 с.
- [7] Боулби, Дж. Attachment and loss: Vol. I: Attachment / Дж. Боулби. — НьюЙорк; Лондон: Basic Books; Hogarth Press, 1969. — (Attachment and Loss; vol. 1). — 426 с. — ISBN 0465005438.